

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA AF AMNESTY IN FIRST WORLD WAR

Cihat TANIŞ**

Öz

Sözlükte suçu bağışlamak anlamına gelen, hukuk terimi olarak kesinleşmiş cezaların devletin yetkili organlarınca azaltılması veya kaldırılması olan af, tarih boyunca toplumdaki topluma veya aynı toplumun farklı dönemlerinde değişik sebeplerden dolayı uygulanmıştır. Özellikle savaş öncesi/sonrası veya devletlerin görevini tam olarak yerine getiremediği ortamlarda affa başvurulmuştur. Bu yolla toplum düzenine uymayanların topluma kazandırılması, devlet otoritesinin yeniden sağlanması ve asker ihtiyacını gidermek gibi faktörler gözetilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde af tasarrufu padişahlara ait olup 1909 yılında Kanunî Esasî'nin yedinci maddesinde yapılan değişiklikle bu yetki padişahın yanında meclise de verilmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere özellikle olağanüstü dönemlerde başvuru af tasarrufunun yakın tarihte en çarpıcı örneklerinden biri I. Dünya Savaşı esnasında çıkarılanlardır. Bu bağlamda temelde askeri amaçlı bir dizi af çıkarılmıştır. Böylelikle cephelerdeki asker ihtiyacının giderilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Af, Birinci Dünya Savaşı, Tarih.

Abstract

Amnesty, literally means forgiving someone's offense or crime. As a legal term, it denotes the extenuation or exemption of adjudged penalties by the relevant government bodies. It has been applied in almost every society with different purposes at different times throughout the history. Pardon is one of the most frequently used tactics especially when the state failed to function in pre- or post-war periods. This can result from the purposes of reintegrating the disturbers of public peace into society, reconsolidating the state authority and meeting the demand for military recruitment.

In the Ottoman Empire, only sultans had the power of granting a pardon and amnesty at first. This power was also endowed to the parliament with an amendment on the 7th article of the Constitution in 1909. When the Turkish Grand National Assembly was opened, pardoning power was delegated completely to the parliament. As mentioned above, one of the most striking examples of amnesty savings, especially in extraordinary periods, is the amnesty issued during World War I. In this context, a series of amnesties have been issued mainly for military purposes. Thus, it was aimed to meet the need of soldiers on the fronts.

Keywords: Amnesty, First World War, History.

Giriş

İnsanların birçok nedenden dolayı suç işlemesi beraberinde toplumun uyması gereken kuralları ortaya çıkarmıştır. Toplumun geneli için belirlenen ve bireylerin uymaya mecbur olduğu kuralların yazılı hale gelmesiyle beraber kanunlar oluşmuştur. Kanunlara uymayanlar bir şekilde cezalandırılmışlardır. Suç ve cezaların oluşması ise gerekli durumlarda af tasarrufunu gündeme getirmiştir. Suçu bağışlamak anlamına gelen af, hukuk terimi olarak kesinleşmiş veya kesinleşecek cezaların devletin yetkili organlarınca azaltılması veya kaldırılmasıdır. Bu tasarruf birçok hukuk sisteminde olup temelde anayasa ve ceza hukukunu ilgilendirmektedir (Akbulut, 1995, 447).

Aflar çoğu zaman önemli veya olağanüstü günlerde, savaş öncesi veya sonrası gibi devletlerin görevini tam olarak yerine getiremediği ortamlarda başvuru çözüm yolu olmuştur (Yıldız, 2012, 355-356). Başka bir ifadeyle inkılaplar, ihtilaller, savaşların ardından veyahut savaş esnasında çıkarılmışlardır. Bunda toplum düzenine uymayanların topluma kazandırılması ve devlet otoritesinin yeniden sağlanması ve asker ihtiyacını gidermek gibi amaçlar vardır¹ Esasında af kanunlarına ait gerekçelerde hangi sebeplerle çıkarıldığını gösteren ifadeler mevcuttur. Fakat bunlar çoğu zaman kanunun çıkmasındaki esas sebepler olmayabilir.² Kanunda belirtilen sebeplerin dışında; devletin menfaatinin affı gerektirmesi, ahlaklaştırıcı

* Bu çalışma 2016 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulan "Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Siyasî Af" başlıklı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, e-mail: cihattanis@gmail.com, Orcid:0000-0002-2000-731X

¹ Keza Milli Mücadele yıllarında TBMM eşkyaçları kazanabilmek amacıyla birçok kez affetmiştir.

² Nitekim I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarındaki çıkarılan af kanunlarında açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen kanunların esas amacı cephedeki asker ihtiyacını karşılama düşüncesidir.

gaye, toplumda geniş etki oluşturan hallerde mahkûmun affedilmesi, bir suçun cezalandırılmasına devamda faydanın kalmaması gibi düşüncelerle de af kanunları çıkarılabilir (Özek, 1959, 121). Ancak affı çıkararak gücün asıl görevi bundan sonra başlar. Zira af sonrası suçluların toplum yaşamına dahil edilme süreçleri hukukî, sosyal ve siyasî önlemlerle desteklenmediği takdirde istenen sonuç alınmaz (Seydioğulları, 2006, 2). Bu nedenle af kanununu hazırlayan zaruretleri tespit edebilmek için toplumun o sırada içinde bulunduğu siyasî, askerî ve sosyal şartları iyi tetkik etmek gerekir (Keyman, 1965, 13).

Af kanunları çoğu zaman siyasî erkin bir lütfu olarak görülmüş ve bu nedenle tarih boyunca yasalar karşısında boşluk doldurucu, adaletsizlikleri giderici bir çözüm olarak algılanmıştır. Ancak her ne sebeple olursa olsun af tasarrufu dikkatli kullanılmalıdır. Özellikle fiil-i şeni³ suçlarını affetmenin sakıncalı olması nedeniyle böyle bir aftan yarar yerine zarar gelebilir (Meray, 1944, 8-9). Bu nedenle toplumun bir kısmı affa eleştirel bakmıştır. Bu eleştirinin temelinde daha çok afa devlet otoritesinin zayıflayacağı, bu kişilerin tahliye olup tekrardan bir suça karışabilecekleri ve affa layık olmayanların da yararlanabileceği endişeleri hâkim olmuştur (Ateşoğulları, 2000, 77). Kamuoyunun bu tedirginliğinin giderilmesi için gerekli siyasî ve hukukî önlemlerin alınması her dönem zaruri olmuştur (Keyman, 1965, 13). Aksi halde yaşanacak olumsuzluklar aftan beklenen sonucun alınamamasına neden olabilir.

A- Affın Hukuk Sistemindeki Yeri

Af, kusur ve cezanın bağışlanması anlamına gelir. Affı anlayabilmek için suç ve ceza kavramlarını tanımlamak doğru olacaktır. Çünkü suç ve cezalar net ve somut olarak tanımlanmazsa affı tanımlamak bir o kadar zorlaşır. Suç ve ceza köken itibarıyla çok eski tarihlere kadar giden kavramlardır. İnsanın olduğu her yerde suç ve ceza olabilir. Suç, "Sorumlu bir kişi tarafından müsbet veya menfi bir hareketle meydana getirilen, ceza tehdidini taşıyan, bir kanundaki tarife uygun ve hukuka aykırı olan fiil" (Dönmezer-Sahir, 1983, 328; Tesal, 1979, 13-15) veya başka bir ifadeyle "kanun koyucunun yapılmamasını emrettiği bir fiilin işlenmesi durumunda, failine ceza tayin ettiği hukukî yasaklar." şeklinde tanımlanmıştır (Taner, 1949, 79; Salman, 2005, s. 1-2).

Ceza, Arapça bir kelime olup sözlükte yasak bir fiilin karşılığı veya azap anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2002, 139; Salman, 2005, 10). Hukuk terimi olarak, kanun koyucunun yasakladığı bir şeyin yapılmasını veya emrettiği bir şeyin terkedilmesini önlemek üzere uygulanan yaptırımdır. Başka bir ifadeyle; "Ceza, işlemiş olduğu haksızlıktan dolayı bir insanın muaheze edilmesi gerektiği hususundaki yargının somutlaşmasıdır." şeklinde tanımlanabilir (Özgenç, 2006, 158). Bu açıdan af, cezanın tam tersi olup bağışlamak, silmek, bırakmak, hak edenin cezasını vermektен vazgeçmek manalarına gelip bir ahlak ve hukuk terimi olarak genellikle kötülük, haksızlık edeni, suç veya günah işleyeni cezalandırmaktan vazgeçmedir (Salman, 2005, 11, 42). Sözcük kökü Arapça'daki *afv* kelimesinden gelmektedir (Seydioğulları, 2006, 4). Bu bağlamda af, İslam dini açısından çok önemli bir yere sahip olup Kuran'da suçluların affedilmesini tavsiye eden çok sayıda ayet vardır (Avcı, 2008, 89; Çağrı, 1988: 394). Ayrıca Hz. Muhammed (Sav)'in afa ilgili hadisleri vardır (Beroje, 2013, 90).

Modern anlamda kaynağını anayasalarda bulan af kanunları, teknik olarak özel bir kanunla düzenlenir. Buna göre; kesinleşmiş bir ceza mahkûmiyetini bütün kanuni sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldıran yasama organlarının yaptığı bir tasarruftur (Toroslu, 2008, 428; Ağa, 2008: 111; Sözüer, 2001, 223; Soyaslan, 2001, 412; Özek, 1959, 119). Böylelikle her ne kadar yargısal sonuçlar doğursa da bir yargı tasarrufu değildir. Çünkü bir yargı tasarrufu esas itibarıyla belirli kurallara göre yargı organları tarafından çözümlenir. Nitekim af kanunlarında bir hukukî uyumsuzluk hakkında hüküm verilmemekte sadece ceza ortadan kaldırılmaktadır. Ayrıca affın yasama ve yürütme organları tarafından gerçekleştiriliyor olması onun bir yargı tasarrufu olmadığını gösterir (Gand, 1954, 111; Sözüer, 2001, 223).

B- Affın Türk Hukukundaki Yeri

Affin ilk yazılı örneklerinden biri M.Ö. 4. yüzyılda Atina'da görülmüş olup Avrupa hukukuna buradan geçmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise af yetkisi daha çok İslam hukukuna göre şekillenmiş ve padişah tarafından zaman zaman kullanılmıştır (Meray, 1944, 4).

Kanun-ı Esasi öncesinde Osmanlı Devleti'nin af sistemi ile ilgili bilgiler oldukça azdır. Dönemin ceza hukukunda af kavramı bir ayrıma tabi tutulmadan bütün çeşitleri ile birlikte ortak bir anlamda ifade edilmiş ve İslam hukukundan etkilenmiştir. Bu dönemde mahkemeler veya padişah tarafından hükmedilen cezalar, yine padişahın bir emri sonunda ortadan kaldırılmaktaydı. Nitekim klasik dönemde padişahın af kullanma yetkisi daha bireysel ve toplu aflara yöneliktir (Beroje, 2013, 31). Netice itibarıyla Osmanlı klasik döneminde af belli prensiplere bağlı olmayıp sonuçları da kesin değildir (Keyman, 1965, 84-85). Buna ilaveten Osmanlı padişahları hadd ve kısas cezalarını affetmekten kaçınmışlardır.⁴

³ Bu terim ırza geçme, kötü, yüz kızartıcı, acımasızca işlenen suçlar için kullanılır.

⁴ İslam hukukunda siyasî aflar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Beroje, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 212-218.

Osmanlı Devleti'nde zaman zaman *afv-ı şahane*, *afv-ı umumi*, *afv-ı âli* isimleri altında aflar çıkarılmıştır. Bu şekilde isimlendirilen aflar daha çok padişahların tahta geçişlerinde (BOA, MV, 127/249; BOA, HR.SYS, 2458/35), kendi doğum günlerinde⁵, ziyaret ettikleri şehirlerde⁶, bayramlarda⁷, mevlit geceleri gibi dini günlerde (BOA, DH.MB.HPS.M, 40/88), kronik hastalıklarda veya meşrutiyetin ilanı gibi önemli günlerde ilan edilmiştir (Yıldız, 2012, 302-307). Bunların dışında savaş sonrasında, isyanların bastırılması sonucunda aflar ilan edilmiştir (Halaçoğlu, 2010, 2515). Küçük Kaynarca ve Ayastefanos Antlaşmalarında çıkarılan aflar buna örnek gösterilebilir (Erim, 1953, 129, 395).

Osmanlı Devleti'nde mutlak güç sahibi olan padişah özel ve genel af çıkarma yetkisine sahiptir. 1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanununda af yetkisine yönelik daha kapsamlı ifadeler vardır. Bu bağlamda Tanzimat ile başlayan ve Meşrutiyet dönemleriyle devam eden bu süreç af yetkisinin anayasallaşmasını sağlamıştır. Kanun-ı Esasi'nin yedinci maddesinde zaten padişaha ait olan af yetkisi anayasaya eklenmiştir (Köksal, 1996: 140-141). Böylece af, anayasal bir hüviyet kazanmıştır. 1909 yılında Kanun-ı Esasi'nin yedinci maddesinde yapılan değişiklikle bu yetkiye meclis de ortak edilmiştir (Eroğul, 2010, 93; Köksal, 1996, 141). TBMM'nin açılmasıyla birlikte bu tasarruf tamamen meclise geçmiş ve Milli Mücadele döneminde birçok kez uygulanmıştır (Soyaslan, 2001, 415).

Padişahların önemli günler ve siyasi olaylarda af çıkardığı ile ilgili Osmanlı tarihinde pek çok olay görülebilir. Mesela; 1874 yılında 94 tutuklu Ramazan Bayramı'na hürmet ve padişaha sadakatten dolayı affedilmiştir. 1912 yılında ise milli bayram dolayısıyla 103 mahkum affedilmiştir. Tanzimat'tan II. Meşrutiyete kadar af yetkisinin en fazla kullanıldığı dönemlerden birisi II. Abdülhamit dönemidir. Bu dönemdeki aflar bir yandan dış politikada siyasi bir argüman olarak diğer yandan ise iç ve dış etkenlerin şekillendirdiği isyan ve eşkıyalık faaliyetleri karşısında devletin aczini giderebilmek amacıyla kullanılmıştır.⁸ Bu amaçla Ege, Doğu Anadolu ve Balkanlarda çete mensuplarına yönelik birçok af çıkarılmıştır. 1893 yılında 18 yıldır eşkıyalık yapan Zeybek İnce Mehmet ve yandaşlarının affedilmesi ile 1902 yılında Çakırcalı çetesinin affedilmesi buna örnek olarak gösterilebilir (Yetkin, 1997, 94, 119).

Osmanlı padişahları, bireysel veya toplu olarak suçluları affetme yetkisine sahip olmasına karşılık affa ilişkin en önemli yazılı hüküm 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanununda yer almıştır. Kanununun 47. maddesine göre; idam cezasını küreğe, kürek cezasını kalebendlığe, müebbet kalebendliği geçici kalebendlığe çevirme ve affetme yetkisi padişaha ait kılınmıştır (Kili-Gözübüyük, 2000, 75; Soyaslan, 2001, 414; Seydioğulları, 2006, 3). Kanun-ı Esasi'nin yedinci maddesindeki "*ve mücazati kanuniyenin tahfifi ve affi... hukuku mukadde-i padişahi cümlesindedir.*" ibaresi ile de af çıkarma yetkisi padişaha verilmiştir (Düstur, I. Tertip, C. IV, s. 4-20). Böylelikle zaten padişaha ait olan bu yetki anayasal bir hüviyet kazanmıştır. 1909 yılında yapılan anayasa değişikliği sonucunda yedinci madde değiştirilerek ilk defa genel af terimi Türk hukuk literatürüne girmiştir. Buna göre "*mücazati kanuniyenin tahfif veya affi padişaha, genel af yetkisi ise meclisinin tasvibiyle padişaha aittir.*" şeklinde değiştirilmiştir (Gürdoğan, 1959, 94). Yedinci maddenin değişiklikten önceki metninde yer alan "*mücazati kanuniyenin tahfifi ve affi*" ifadesinin genel affı kapsayıp kapsamadığı ise tartışmalıdır. Bazı hukukçular bu tabirin özel affa ilişkin olduğunu söylerken diğerleri genel affı da kapsadığı kanaatinde (Soyaslan, 2001, 415; Kili-Gözübüyük, 2000, 75; Beroje, 2013, 33). Nitekim dönemin önemli hukukçularından biri olan Celalettin Arif Bey⁹, Kanun-ı Esasi'nin tadiline kadar olan kısımda padişahın genel/özel af hakkını geçmiş kapsayacak şekilde kullanabileceğini yazmıştır. Böylelikle 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi'nin yedinci maddesinde padişaha tanınan yetki hem genel affı hem de özel affı kapsamaktadır (Keyman, 1965, 86).

⁵ "Sultan Abdülmecid'in doğum günü sebebiyle Tersane-i Âmire zindanı, Bâb-ı Âli, Bâb-ı Seraskeri ile Ticarethane-i Âmire hapishanelerinde tutulan borçlu fukara ile hafif suç mahkumları affedilmiştir", Yıldız, Mapusâne, s. 52.

⁶ "Padişah Sultan Mehmet Reşad 17 Ekim 1910'da Edirne'yi ziyaret etmesi münasebetiyle mahkumlardan cezasının üçte ikisini tamamlayanları affetmiştir", Ahmet Halaçoğlu (2010). II. Abdülhamit Döneminde Yapılan Genel Aflar. XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (Birinci Dünya Savaşı), Ankara: TTK Basımevi, s. 2515.

⁷ 1266 senesi Kurban Bayramında hafif suçlular için af çıkarılmıştır, Yıldız, Mapusâne, s. 300; *Divan-ı Harb-i Örfi kararıyla üç seneye mahkum olan Mekteb-i Tıbbiye öğrencisi Mustafa Kurban Bayramı hürmetine afv-ı âliye mazhar olmuştur*, BOA, BEO, 3829/287155; BOA, BEO, 3829/287155; BOA, DH.MB.HPS, 108/4; BOA, İ.DH, 1482/28; 1910 senesinde *İyd-i Millî sebebiyle Dersaadet, Adana, Halep, Kosova, Manastır'daki bir kısım mahkum affedilmiştir*. BOA, İ.DH,1482/28.

⁸ Bkz. Ahmet Halaçoğlu, s. 2513-2516.

⁹ Celalettin Arif Bey; Askeri Rüştüye ve Mekteb-i Sultanî'yi bitirdikten sonra Fransa'da hukuk eğitimi görmüştür. Bir dönem avukatlık yaptıktan sonra İstanbul Hukuk Mektebinde derslere girmeye başlamıştır. İstanbul Barosu'nun kuruluşunda yer almıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin başkanlığı yapmış, meclisin İngilizlerce dağıtılmasının ardından Anadolu'ya geçip Milli Mücadele'ye destek olmuştur. Daha sonra TBMM ikinci başkanlığı, Adliye Vekilliği, Roma Büyükelçiliği görevlerinde bulunan Celalettin Arif Bey, 1928 yılında Paris'te vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Selvi (1994). Büyük Millet Meclisi'nde Celalettin Arif Bey (1875-1930). Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.

C- Savaşa Giden Süreç ve Affa Duyulan İhtiyaç

18. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa ülkelerindeki ekonomik hayat, tarım, el sanatları ve ticarete dayanıyordu. Bu yüzyılın sonunda Avrupa'da iki önemli gelişme olmuştur. Bunlardan ilki sanayi devrimi ile büyük bir endüstrinin oluşması, ikincisi ise gelişen bu sanayiyle Avrupalı devletlerin hammadde ve pazar ihtiyacının ortaya çıkmasıdır (Ülman, 2002, 29-30). Böylece sanayi inkılabının ekonomik ve sosyal hayatta yaptığı değişikliklerin sonucunda Avrupa halkları statik tarım toplumundan dinamik sanayi toplumuna dönüşmüştür. Sanayileşme ile Avrupa devletleri gerek hammadde ihtiyacını karşılamak gerekse yeni pazarlar elde etmek amacıyla siyasi, ticari ve askeri mücadeleye girişmişlerdir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında İtalya ve Almanya'nın birliğini tamamlayıp bu yarışa dahil olmasıyla birlikte Avrupa'daki güç dengesi değişmiştir. Ancak bu iki devlet birliklerini tamamladıkları sırada dünyanın büyük bir kısmı İngiliz ve Fransızlar tarafından sömürgeleştirilmiştir (Ortaylı, 2010, 15). Bu nedenle Almanya'nın tek çıkar yolu İngiliz ve Fransızların ellerindeki sömürgeleri alabilmektir. Bu ise ancak bir savaş sonucunda olabilirdi. Bu nedenle Almanya hızlı bir şekilde silahlanırken İngiltere ve Fransa da Almanya'nın bu çabalarına aynı şekilde karşılık vermiştir (Karal, 1995, 358-360). Almanya emperyal güç olma isteğiyle ilk olarak Afrika ve Uzakdoğu'nun bazı bölgelerini sömürgeleştirmiş ancak bu teşebbüsler hızla büyüyen Alman sanayisi için oldukça yetersiz kalmıştır (Ortaylı, 2010, 19-21, 27).

Avrupa kıtasında yaşanan rekabetin en önemli sonucu devletlerin bloklaşması olmuştur. Bu gruplaşmaları başlatan Bismarck'ın amacı Avrupa devletlerini kendi yanına çekerek Fransa'yı Avrupa'da siyasi ve askeri bakımdan yalnız bırakmaktır (Ülman, 2002, 143). Bismarck, böylelikle Fransa ile doğrudan savaşmak yerine onu yalnız bırakarak amacına ulaşmış ve ilk aşama olarak Almanya, Avusturya ve Rusya'dan oluşan Üç İmparator Ligi'ni kurmuştur. Ancak II. Wilhelm'in Almanya tahtına geçmesiyle beraber Bismarck ve onun politik düşünceleri yönetimden uzaklaştırılmış ve bunun sonucu olarak Rusya ile ittifak antlaşması yenilenmemiştir. Bu gelişmeler gelecekteki Rus-Fransız ittifakının temellerini atmıştır (Hart, 2014, 3). Ayrıca Bismarck'ın kendi ülkesini korumak amacıyla yaptığı denge politikası, Avrupa'nın İtilaf ve İttifak bloğu diye ikiye bölünüp birbiriyle savaşmasında etkili olmuştur.

Osmanlı-Alman ilişkilerindeki ivme 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Berlin Antlaşması'na kadar götürebilir. Bu antlaşmanın ardından Avrupalıların Osmanlı'ya karşı güttükleri siyasetteki değişiklik özellikle de İngiliz ve Fransızların Osmanlı topraklarını aleni bir şekilde işgal etmesi¹⁰ Osmanlı'nın Almanya'ya yaklaşmasında etkili olmuştur.¹¹ II. Abdülhamit döneminde başlayan Alman yanlısı politika beraberinde ticari ve askeri işbirliğini getirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra Bosna-Hersek, Girit ve Bulgaristan'ın Osmanlı'dan kopması ve bunlara ilaveten Trablusgarp'ın işgali ve Balkan Savaşları'nda alınan ağır yenilgiler Osmanlı Devleti için tam bir felaket olmuştur (Hart, 2014, 20; Shaw, 2014, 41). Bu gelişmeler üzerine dönemin güçlü partisi İttihat ve Terakki, Osmanlı'nın dahili ve harici olarak uğradığı gailelerden kurtarılacak devletin yeniden kuvvetlendirilmesi için faal bir siyaset uygulanması gerektiğine inanmış ve uygulamaya çalıştığı bu siyaseti de Almanya ile ilerleteceği ilişkilerde görmüştür (Cemal Paşa, 2006, 109). Bu politikaya Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadrazamlığı döneminde kara kuvvetlerinin ıslahının Almanlara verilmesiyle devam edilmiştir. Son olarak savaş çıkmadan kısa bir süre önce 1913 sonlarında Liman Von Sanders Paşa başkanlığındaki askeri heyet Osmanlı'nın Balkan Savaşları'nda zedelenen imajını düzeltmek için İstanbul'a getirilmiştir (Görgülü, 2014, 60; Apak, 1988, 92; Strachan, 2014, 131). Liman Paşa ve heyetinin görevi Osmanlı ordusunu yeniden teşkilatlandırarak teknik ve taktik konularda eğitmektir. Liman Von Sanders, İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra ordu müfettişliği görevine getirilmiş bu atama ile Osmanlı üzerindeki Alman nüfuzu daha da artmıştır (Shaw, 2014, 13-14).

Avrupa devletleri arasında oluşan kamplaşmalar meydana gelecek bir savaşın habercisiydi. Özellikle Avusturya-Macaristan'ın 1908 yılında Bosna'yı işgal etmesi Balkanlarda gerginliği had safhaya çıkarmıştır. Sonrasında yaşanan Balkan Savaşları ile gerginlik daha da tırmanarak zirve noktasına çıkmıştır. Böylesi gergin bir ortamda Sırp bir gencin 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya veliahdını öldürmesi I. Dünya Savaşı'nı başlatan kıvılcım olmuştur. Ancak başlangıçta kimse bu olay nedeniyle bir dünya savaşı çıkacağını tahmin etmemiştir (Apak, 1988, 93; Ülman, 2002, 149). Avusturya hükümeti suikasttan Sırbistan'ı sorumlu tutmuş ve ağır bir ultimatoma vermiştir. Bu sert uyarı bir suçlama niteliğinde olup Sırbistan'ın içişlerine müdahale eden bir nitelik taşımaktaydı. Buna karşılık Sırbistan Üçlü İtilaf'ın önerisi ile hazırladığı

¹⁰ Fransa Tunus'u, İngiltere Mısır'ı işgal etmiştir.

¹¹ "Almanya geç ama çok hızlı sanayileşti. Almanya'nın üretim değeri 1855-1913 yılları arasında altı kattan daha fazla arttı. 1870 yılında Dünya üretim kapasitesinin % 32'sine sahip olan Britanya, Dünya'daki en büyük sanayi ülkesiydi. 1910 yılı itibarıyla Dünya üretim kapasitesinin % 35, 3'üne sahip olan Birleşik Devletler ve %15,9'na sahip olan Almanya-artık %14'7'sine sahip olan- Britanya'yı geçmişlerdi.", Hew Strachan (2014). Birinci Dünya Savaşı. Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yay., s. 60; Ortaylı, Alman Nüfuzu, s. 45.

cevapta Avusturya'nın birçok isteğini kabul etmiştir. Ancak Avusturya tatmin olmamış ve Sırbistan ile bütün ilişkilerini keserek 28 Temmuz 1914 sabahı Sırbistan'a savaş açmıştır (Hart, 2014, 26-28).

Avrupa'da savaş başladıktan sonra Osmanlı Devleti'nin savaşta nasıl bir tutum sergileyeceği iki blok açısından önemliydi. Osmanlı devlet adamlarının bir kısmı Almanya'nın askeri kabiliyetinden yararlanmak ve kapitülasyonlardan kurtulmak için Almanya ile ittifaktan yanayken buna karşılık diğer grup daha liberal ve güçlü olan İngiltere ve Fransa ile ittifak yapılması gerektiğini düşünmüştü (Shaw, 2014, 37; Macfie, 2003, 129; Sabis, 1951, 23-24; Fromkin, 2013, 45; Görgülü, 2014, 61). Osmanlı'nın Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Almanya'dan ciddi bir yardım görememesi de ikinci fikri güçlendirmekteydi (Cemal Paşa, 2006, 126). Bu amaçla 1914 Haziranında Cemal Paşa Fransa'ya ittifak teklifi götürmüştü ancak İngiliz ve Fransızlar Rusya ile ilişkilerin bozulacağı bahanesiyle bu teklifi kabul etmemişler ve Osmanlı'ya tarafsız kalması nasihatinde bulunmuşlardır (Menteşe, 1986, 184-185; Shaw, 2014, 51; Fromkin, 2013, 46). Hasan Vasfi Kızıtaşı¹² *Doğmayan Hürriyet* adlı eserinde Cemal Paşa ile yaptığı konuşmadan alıntı yaparak Paşa'nın şu sözlerine yer vermiştir: "Biz Almanlarla tepetaklak müttefik olarak harbe girmedik. Benim İtilaf devletleri nezdinde aşındırmadığım kapı mı kaldı." bu ifadeler Osmanlı'nın Almanya safına kaymasının belki de bir zaruretin sonucu olduğunu göstermektedir (Hasan Amca, 2013, 301). Aslında Almanlar için de durum çok farklı değildi. Savaş Avrupa'da Alman genelkurmayının daha önce planladığı gibi gitmemiş ve giderek cephe savunmasına dönüşmüş ve Alman ilerlemesi durma noktasına gelmiştir. Bu sebepten dolayı Alman yetkilileri Osmanlı ile ittifak yapma konusunu yeniden gündeme almışlardır.¹³

Yukarıdaki sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti ile yapılacak ittifak Almanya açısından giderek daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. Çünkü Osmanlı ile ittifak her şeyden önce Almanya'nın İtilaf devletleri tarafından çevrenin ve Rusların güneye inmesini engelleyecektir. Ayrıca Halife'nin gücüyle Avrupalıların Müslüman sömürgeleri harekete geçirilebilecek ve böylece İngilizler zor durumda bırakılacaktır. Osmanlı-Alman antlaşması Almanlar için bu düşüncelerle gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık Osmanlı'nın savaştan beklentisi ise son zamanlarda kaybettiği toprakların bir kısmını geri almak ve kapitülasyonları kaldırmaktır. Almanlar ile yapılacak ittifak antlaşmasının görüşmeleri son derece gizlilik içerisinde yürütülmüştür. Cemal Paşa bu durumu hatıratında şu şekilde anlatmıştır: "...Ertesi gün Sadrazam Paşa beni çağırdı. Sadrazam Paşa'nın yanına girer girmez bana şimdi size gayet memnun olacağınız bir haber vereceğim dedi. Almanya hükümeti bize ittifak teklif etti. Biz de bunu kabul ettik." (Cemal Paşa, 2006, 123) son derece gizli sürdürülen bu görüşmelerden sonra 2 Ağustos 1914'te bir antlaşma imzalanmıştır (Shaw, 2014, 7; Görgülü, 2014, 61; Aksakal, 2010, 119). Başlangıçta Osmanlı hükümeti, bu antlaşmaya karşı İtilaf bloğunun vereceği tepkiyi engellemek için savaşta tarafsız kalacağını ilan etmiştir (Karal, 1995, 382-383). Ayrıca hükümet meclisi tatil etmiş ve kamuoyunu savaşa hazırlamaya başlamıştır. Bu sırada kamuoyunun savaşa hazırlanması çok zor olmamıştır. Çünkü Osmanlı'nın daha öncesinde İngiltere'ye sipariş ettiği gemiler teslim edilmediği için toplumda İngilizlere karşı bir kızgınlık vardı (Cemal Paşa, 2006, 101-102; Zürcher, 2011, 170, 172; Strachan, 2014, 136; Fromkin, 2013, 51-52). Sonrasında Goben ve Breslau¹⁴ isimli iki Alman gemisi Akdeniz'de İngiliz zırhlılarından kaçıp Çanakkale Boğazı'ndan içeri girerek Osmanlı'ya sığınmıştır (Aksakal, 2010, 130; Sabis, 1951, 26; Görgülü, 2014, 62). Gemilerin kabul edilmesiyle beraber hükümet siyasi bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü tarafsızlık karinesine göre bu gemilerin 24 saat içerisinde Osmanlı sularından çıkarılması gerekiyordu. Bu nedenden dolayı Sait Halim Paşa hükümeti bu sorunu gemileri satın almakla çözmüştür (Menteşe, 1986, 189-190; Apak, 1988, 94; Aksakal, 2010, 133). Gemiler üzerinden yapılan sembolik çekişmeden anlaşıldığı üzere İtilaf devletleri Osmanlı'yı savaşta tarafsız tutmaya çalışırken Almanlar bir an evvel savaşa girmesine çalışıyordu (Macfie, 2003, 132; Karal, 1995, 389). Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken diğer yandan Goben ve Breslau komutanı Amiral Souchon Osmanlı donanmasının birinci komutanlığına getirilmiştir (Sabis, 1951, 26; Fromkin, 2013, 59). Souchon göreve geldikten kısa bir süre sonra 27 Ekim tarihinde bu iki gemi ve yanındaki 11 parça Osmanlı gemisiyle talim yapmak için Karadeniz'e çıkmıştır. 29 Ekim tarihinde ise Osmanlı donanmasıyla Rus donanması arasında çarpışmalar yaşanmıştır (Apak, 1988, 94; Hasan Amca, 2013, 308, 314; Biren, 2006, 81). Bu olay üzerine hükümet 31 Ekim'de Rusya'ya bir nota vererek özür dilemiştir. Rusya ise 1 Kasım'da Osmanlı notasına verdiği cevabi notada, artık savaşın fiilen başlamış olduğunu ancak Osmanlı hükümeti görüşmelere başlamak isterse ilk

¹² 1884 yılında İstanbul'da doğan Hasan (Amca) Vasfi Kızıtaşı Kuleli Askeri Lisesi'nden mezun olmuştur. Tıbbiye'yi üçüncü sınıftan bırakıp İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiştir. Ancak bir süre sonra İttihatçılarla anlaşmazlığa düşmüş ve onlardan ayrılmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında Cemal Paşa ile Suriye'de yolları kesmiştir. Cemal Paşa ile burada bir süre beraber çalışmışlar ancak bir daha İttihat ve Terakki'ye girmemiştir. Sonraki hayatında Cumhuriyet Halk Partisi'ne de muhalif olan Hasan Amca 1961 yılında hayatını kaybetmiştir.

¹³ Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Mustafa Aksakal (2010). *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

¹⁴ Bu gemilerden Goben daha sonra Yavuz, Breslau ise Midilli ismini almıştır.

önce Osmanlı ordusundaki Alman personelin 24 saat içerisinde ülke dışına çıkarılmasını öne sürmüştür. Osmanlı hükümetinin Rus isteklerini kabul etmemesi üzerine 2 Kasım günü Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır (Karal, 1995, 396-397; Fromkin, 2013, 65). Rusya'nın ardından 5 Kasım'da İngiltere ve Fransa da Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Osmanlı ise bu devletlere 11 Kasım günü karşılık vermiştir (Biren, 2006, 81).

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi Osmanlı ordusundaki asker ihtiyacını en üst seviyeye çıkarmıştır. Keza Balkan Savaşları'nda yaşanan firar olaylarının fazlalığı da hesaba katıldığında Osmanlı ordusunun savaş arifesinde sayısal anlamda içinde olduğu zor durum daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu sebeple hükümet ilk olarak seferberlik ilan etmiş ve ardından bunun yeterli olmayacağı anlaşılınca asker firarileri affedilmiştir. Buna ilaveten savaş içerisinde bir dizi af kanunu daha çıkarılmıştır. Bunların çıkarılmasında savaş esnasında artan firar sayısının Osmanlı ordusundaki insan gücü eksikliğini had safhaya çıkarmasının rolü büyüktür. Ayrıca I. Dünya Savaşı esnasında cephelerden gelen ağır yenilgi haberleri ve on binlerce insanın hayatını kaybetmesi bu afların çıkmasındaki nedenlerden bir diğeridir. Böylesi bir durumda devlet, firarileri sert bir şekilde cezalandırarak bir şey elde edemeyeceğini bildiği için onları cezalandırmak yerine geri kazanma yolunu tercih etmiştir. Böylelikle firarilere ikinci bir şans verilmiştir. Ayrıca cephelerdeki insan kayıpları yalnızca firarilerin affedilmesiyle kapanmayınca hapisanelerdeki mahkûmlarla bu açık telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle çıkarılan aflara fiil-i şeni suçları haricindeki birçok suç dâhil edilmiş ve böylelikle çok sayıda mahkum tahliye edilip cephelere gönderilmiştir. Nitekim gerek affedilen asker firarileri gerekse de mahkûmların cephelerde ne oranda görev yaptıkları oldukça tartışmalı bir husustur. Çünkü Osmanlı arşiv vesikalarına yansıdığı kadarıyla bu kişilerin bir kısmı ya hiç cepheye gitmeden kaçmış ya da ilk fırsatta savaştan kaçma yolunu tercih etmiştir. Bu olaylar da afların ne ölçüde fayda sağladığı hususunu tartışmaya açmıştır.

D- Afların Mahiyeti ve Uygulanması

Osmanlı Devleti, savaşın başlamasıyla beraber firarların önüne geçmek ve cephedeki asker ihtiyacını karşılamak amacıyla harbe dahil olmadan önce ve esnasında bir dizi af kanunu çıkarmıştır. Bunlardan ilki seferberlik ilanıyla beraber daha savaşa girilmeden önce gelmiştir. Buna göre; 6 Ağustos 1914 tarihli Askeri Ceza Kanunu'na yapılan geçici ekte; askere alınıp firar edenlerin idamla cezalandırılacağı ve tüm bakayalar ile hâlâ doğum kayıtları olmayanların kanunun ilanından itibaren üç gün içerisinde askerlik şubesine gidip teslim oldukları takdirde affedilecekleri belirtilmiştir.¹⁵ Ancak devlet, kırsal kesimdeki asker kaçakları ve bakayaların kanunun kapsamını hemen anlayamayacağı veya iletişim eksiklikleri nedeniyle affı hemen duymayabileceklerini düşünerek teslim olma süresini 15 güne çıkarmıştır (Beşikçi, 2015, 328-329). Kamuoyunun bu düzenlemeden daha iyi haberdar olabilmesi için bir de tutuklu ve mahkûmların affedildiği gazetelerde yayınlanmıştır (*İkdam*, 27 Ağustos 1914, nr. 6292, 2). Bu afı teslim olan firari ve bakayalara bedel-i nakdi imkânı da verilmiştir. Buna bağlı olarak gerekli şartları sağlayanlar af kanunun yayımlanmasından itibaren bir ay içerisinde bedel miktarını ödemiş iseler bu uygulamadan yararlanabileceklerdir (Beşikçi, 2015, 329). Böylelikle askerlik hizmetinden kaçanların kazanılması hedeflenmiştir. Akabinde 5 Kasım 1914 tarihinde cezalarının dörtte üçünü çekenler için yeni bir af kanunu daha çıkarılmıştır (*Sabah*, 5 Kasım 1914, 3). Buna göre; cinayet ve küçük suçlardan dolayı mahkûm olanlar kanunun neşri itibarıyla cezalarının dörtte üçünü tamamlamışlarsa affedilmişlerdir (*Düstur*, II. Tertip, C. VI, s. 1374). 19 ve 21 Kasım 1914 tarihinde 6 Ağustos 1914 tarihli askeri ceza kanunda düzenleme yapılmıştır. Bu iki af kanunlarına göre fiil-i şeni' gibi suçları işlememiş olanlardan cezalarının yarısını çekmiş olanlar ile tutuklu ve mahkûmlar *Cihad-ı Ekber* ilanı nedeniyle davete icabet etmemiş veya hâlâ firarda olanlar kanunun neşrinden sonra 30 gün içinde teslim oldukları takdirde affedileceklerdir. (*Düstur*, II. Tertip, C. VII, s. 76-77; *Sabah*, 21 Kasım 1914, nr. 8991, 2; *Sabah*, 23 Kasım 1914, nr. 8991, 3). Bu affın asıl amacı Balkan Savaşları esnasında askerlikten kaçanlar ile askerliğe elverişli herkesi seferber etmektir (Beşikçi, 2015, 329).

İkinci genel af, cephelerden gelen ağır zayıatlar üzerine asker ihtiyacını karşılamak amacıyla 28 Haziran 1915 tarihinde ilan edilmiştir (*BOA*, *İ.MMS*, 197/26; *BOA*, *DH.UMVM*, 123/116; *BOA*, *DH.EUM.MTK*, 80/50; *Düstur*, II. Tertip, C. VII, s. 630; *Sabah*, 1 Temmuz 1915, nr. 9266, 4). Buna göre; firarilerin 30 gün içerisinde teslim olmaları halinde affedilecekleri belirtilmiştir (*BOA*, *DH.ŞFR*, 49/30; *BOA*, *İ.MMS*, 197/26; *Sabah*, 1 Temmuz 1915, nr. 9266: 4; *Sabah*, 2 Temmuz 1915, nr. 9267, 3; Beşikçi, 2015,329).

¹⁵ "Madde 4: Kanunun neşri olduğu tarihe kadar bakaya kalanlardan veya firari olanlardan birinci maddede tayin olunan mehl zarfında (kanunun neşrinin ertesi gününden üçüncü günün sonuna kadar) mensup oldukları veya en yakın ahz-ı asker şubesine müracaat edenlerin cürmleri af edilmiştir.", *Düstur*, II. Tertip, C. VI, s. 981.

Ayrıca firarilere yardım ve yataklıktan dolayı mahkûm olmuş kişiler af kapsamına alınmıştır.¹⁶ Ancak idam, idama bedel kürek cezasıyla mahkûm olanlar aftan yararlandırılmamışlardır (*Sabah*, 2 Temmuz 1915, nr. 9267, 3). Bu affa bağlı olarak 1 Temmuz 1915 tarihinde cezaların üçte ikisini çekenler hakkında bir af kanunu daha çıkarılmıştır.¹⁷ Kanuna göre; ırza geçme ve fiil-i şeni' suçları hariç diğer suçlardan cezasının üçte ikisini çekenler affedilmiştir. Ayrıca idam, idama bedel kürek ve kürek cezası idama çevrilen mahkûmlar bu aftan yararlanamamışlardır. Bu iki affın Kafkas ve Çanakkale cephelerinde verilen büyük askeri kaybın ardından gelmesi son derece önemlidir. Çünkü sadece bu iki cephede bile on binlerce asker hayatını kaybetmiş ve Osmanlı ordusunun askerî gücü ağır darbe almıştır. Bu da afların çıkarılışındaki asıl gayeyi ortaya koymaktadır.

Üçüncü genel af ise savaşın sonuna doğru diğer aflara benzer şekilde asker eksikliği had safhaya ulaştığında 15 Temmuz 1918 tarihinde ilan edilmiştir (*Düstur*, II. Tertip, C. X, s. 553; *Sabah*, 19 Temmuz 1919, nr. 10299, 2). Bu affın, 3 Temmuz 1918'de vefat eden Sultan Mehmet Reşat'ın yerine tahta çıkan Sultan Mehmet Vahdettin'in cülusu vesilesiyle yayınlandığı duyurulmuştur (*BOA, DH.İ.U.M.*, 22-3/16). Affın ardındaki asıl düşünce savaş koşullarının ordu üzerindeki olumsuz etkisini azaltmaktır. Böylelikle bu af da diğer ikisiyle benzerlik içerisindedir. Buna göre; firariler eğer 15 gün içerisinde teslim olurlarsa affedileceklerdir. Ayrıca kanun firarilerin, firaridayken vatana ihanet suçu hariç işledikleri diğer suçları da kapsamıştır (*Düstur*, II. Tertip, C. X, s. 553; *Sabah*, 19 Temmuz 1919, nr. 10299, 2). Ayrıca Divan-ı Harp mahkûmları ile adi suçlar da bu affın kapsamına dahil edilmiştir (*BOA, BEO*, 4526/339424; *BOA, BEO*, 4526/339423). Bu beraberinde büyük sakıncalar doğurabilecek bir karardı. Çünkü bu kişilerden bir kısmı firar süresince eşkıyalık, gasp gibi birçok suça karışmışlardır. Bu şekilde yapılan bir af elbette faydadan daha çok zarar getirebilir ve devlet otoritesini daha da sarsabilirdi. Bu sorun Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından devlet otoritesinin zayıflamasıyla beraber yaşanan asayiş problemleriyle daha da belirgin hale gelmiştir (Beşikçi, 2015, 329-330).

Af kanunları çıkarıldıktan sonra Adliye Nezareti'nden vilayetlere gönderilen talimatlarda kanunun kapsamına dahil edilecek şahısların titizlikle belirlenmesi (*BOA, DH.ŞFR*, 90/49) ve bu kişilerin isimlerinin bir an evvel ilgili nezaretlere bildirilmesi istenmiştir (*BOA, DH.ŞFR*, 440/111; *BOA, DH.ŞFR*, 615/4; *BOA, DH.EUM.5.Şb*, 67/13; *Sabah*, 23 Temmuz 1918, nr. 10303, 2; *Sabah*, 30 Temmuz 1918, nr. 10309, 2). Ayrıca kanundan haberdar olmayanlar varsa bir daha duyurulması gerektiği belirtilmiştir (*BOA, DH.ŞFR*, 49/30; *BOA, DH.ŞFR*, 49/12). Bu talimatlardan sonra yapılan çalışmalar sonucunda tahliyeler başlayabilmiştir (*BOA, DH.ŞFR*, 583/172; *BOA, DH.ŞFR*, 609/59; *Sabah*, 30 Temmuz 1918, nr. 10309: 2). Ancak af kanunları kamuoyunun bir kısmı tarafından pek sıcak karşılanmamış ve onları endişeye sevk etmiştir. Örneğin; Musul Valiliğinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta savaşta istifade edilme düşüncesiyle mahkûmların birçoğunun tahliye edilmesinin sakıncalı olduğu bunun yerine bu şahısların gösterecekleri hizmet karşılığında mahkûmiyetlerinin tecil edilmesinin daha uygun olacağı belirtilmiştir (*BOA, DH.ŞFR*, 449/17). Hükümet bu uyarılara rağmen kanunu daha geniş bir kesime yaymak için aman dileyen eşkıyaları ve asker firarilerini çoğu zaman af kapsamına almıştır (*BOA, DH.ŞFR*, 562/11; *BOA, MV*, 170/56). Bununla ilgili Akçaabat, Görele ve Vakfıkebir kazalarında 30 kadar eşkıyanın affedilmesi örnek verilebilir. Affedilenlerin büyük bir kısmı orduda istihdam edilmiştir (*BOA, DH.ŞFR*, 444/27). Ayrıca yalnızca asker firarileri af kapsamına alınmakla kalmamış savaş içerisinde suç işleyen askerler de af kapsamına dahil edilip tekrar cephelere gönderilmiştir. Bu yolla adi suçlardan mahkûm olan ve cezalarının üçte ikisini çekmiş olan 30 kadar asker af kapsamına alınarak tahliye edilmiştir (*BOA, BEO*, 4560/341972; *BOA, BEO*, 4526/339423; *BOA, BEO*, 4526/339424).

Savaş esnasında birçok mahkûmdan tahliye olup cepheye gitme yönünde talep gelmiştir (*BOA, DH.MB.HPS*, 97/7). Mesela; Bursa ve Kırşehir hapishanelerinde bulunan tutuklu ve mahkûmlar aralarında imza toplayarak cepheye gitmek istedikleri yönünde dilekçeler yazmışlardır (*BOA, DH.EUM.2.Şb*, 9/36; *BOA, DH.EUM.3.Şb*, 6/53). Bunların yanı sıra Karahisar, Aydın merkez hapishanesi, Ödemiş, Bayındır, Uzunköprü, Beyrut, Havsa ve Dersim hapishanelerindeki mahkûmlar bu amaçla affedilmişlerdir (*BOA, DH.EUM.ADL*, 44/41; *BOA, DH.EUM.2.Şb*, 3/8; *BOA, BEO*, 4528/339577). Anlaşıldığı üzere hapishanelerdeki birçok mahkûm aftan faydalanarak tahliye olmuş ve bunların önemli bir kısmı cephelere gitmiştir. Bu bağlamda affedilen kişilerden bir kısmı Romanya'daki birliklerde görev yapmaları amacıyla bu

¹⁶ Hacı Mustafa çetesine yataklıta bulunan kişiler şahsi hukuk davaları bâki kalmak üzere affedilmişlerdir, *BOA, İ.MMS*, 197/4; *BOA, DH.UMVM*, 123/116; *Sabah*, 8 Teşrin-i Sâni 1330 (21 Kasım 1914), nr. 8991, s. 4; *Sabah*, 10 Teşrin-i Sâni 1330 (23 Kasım 1914), nr. 8993, s. 3.

¹⁷ "Madde 1: Hetk-i ırz ve fiil-i şeni' maada cinayet ve cünha fiilinden dolayı mahkûm olup da iş bu kanunun tarihi neşrinde müddet-i cezaiyelerinin sülûsanını ikmal etmiş bulunanların cezaları affedilmiştir.

Madde 2: İdam ile veya idama bedel kürek cezası ile mahkûm edilen veyahut idama mahkûm iken cezası küreğe tahvil olunan eşhas iş bu kanundan istifade edemezler.", *Düstur*, II. Tertip, C. VII, s. 631; *Sabah*, 18 Haziran 1331 (1 Temmuz 1914), nr. 9266, s. 4.

bölgeye gönderilmişlerdir (BOA, DH.MB.HPS, 97/7). Ancak çıkan mahkûmların tamamının cepheye gittiğini söylemek elbette yanlış olur. Bu kimselerden bir kısmı zaten askerlikten kaçmak için adi suç işleyip mahkûm olmuş kişilerdir (BOA, DH.MB.HPS, 97/7). Bunların yeniden cepheye gitme ihtimali elbette düşüktür.

Doğu ve Kafkas cephesinde Rus ordusuyla beraber hareket edip Osmanlı ordusuna karşı savaşan ve köyleri basıp birçok fenalıkta bulunan Ermeniler genel af kapsamının dışında tutulmuştur. Bununla ilgili en çarpıcı örnek; Elazığ Vilayetinde düşmana yardım eden ve casusluk yapan Ermenilerin affedilmemiş olması gösterilebilir (BOA, DH.ŞFR, 630/71). Yine Elazığ'da savaş içerisinde Rus ordusuna yardım ve casusluk etmiş olan beş Ermeni Divan-ı Harb-i Örfice af kapsamına alınmayarak mahkûm edilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 627/46). Düşmana yardım ve yataklık edenlerin haricinde Divan-ı Harplerce mahkûm edilen diğer kişiler ise affedilmiştir (BOA, DH.MB.HPS, 118/3).

I. Dünya Savaşı içerisinde işledikleri adi suçlardan dolayı mahkûm olanlar suçlarının derecesine göre affedilmiştir. Adi suçlarla ilgili gönderilen 28 kıta mazbatadan 21 tanesinde cinayet suçundan mahkûm olanlar aftan istifade etmiş olup geriye kalan 8 mazbatadaki fiil-i şeni' suçlarından mahkûm olanların ise ceza kanununun 198. maddesine göre mahkûmiyetlerinin devamına karar verilmiştir (BOA, BEO, 4474/335498). Buna ilaveten fiil-i şeni' maddesinden mahkûm olan 16 şahıs tahliye edilmeyip mahkûmiyetlerinin devamına karar verilmiştir (BOA, BEO, 4496/337163). Bu kararların gösterdiği üzere hükümet fiil-i şeni' suçlarının affı konusunda taviz vermemiştir. Ayrıca savaş içerisinde düşmana hizmet edenler daima affın dışında tutulmuşlardır.

I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin af çıkartmaktaki asıl gayesi hapishanelerdeki askerliğe elverişli kişilerden ve firarilerden yararlanarak cepheledeki asker ihtiyacını karşılama düşüncesidir. Bu yönde eğilim bazen mahkûmlardan gelmiş bazen de hükümet kanalıyla olmuştur. Yapılan afların cepheledeki asker ihtiyacının bir kısmını karşıladığı bilinmesine rağmen affedilen her mahkûmun veya firarinin birliklerine döndüklerini söylemek fazlaca iddialı olur. Nitekim savaş içerisinde aftan yararlanıp cepheye gitmeyen kişilerle ilgili örneklerle rastlamak mümkündür (Demirkol, 2012, 87). Sonuç itibariyle bu kanunlar ile tamamı olmasa da affedilen birçok kişi veya firari yeniden cepheye gönderilmiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerden beri varlığını sürdüren af tasarrufu farklı gerekçelerle birçok kez uygulanmıştır. Aflar genellikle padişahların tahta çıkış törenleri, doğum günleri, bayramlar ve önemli olayların ardından ilan edilmiştir. Bunlara ilaveten savaşlar, isyanların bastırılması sonrasında bu yola başvurulmuştur. 1914-1918 yılları arasındaki aflar ise daha çok askerî nedenlerle gündeme gelmiştir. Bu bağlamda çıkarılan af kanunları ile toplumsal barışı koruyup geliştirmek, eski husumetleri unutturarak suça karışmış kişileri topluma kazandırmak, hapishanelerdeki mahkûm sayısını azaltmak, savaşta asker ihtiyacını karşılamak amaçlanmıştır. Ancak adi suçların af kapsamına alınması kamuoyunu çoğu zaman tedirgin etmiştir. Özellikle aflarla beraber tahliye olan birçok kişinin tekrar suça karışması toplumun bu konudaki hassasiyetinde ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. Bu ise beraberinde af kanunlarına karşı olumsuz bir hava oluşmasına neden olmuştur.

Netice itibariyle I. Dünya Savaşı esnasında askeri amaçlarla bir dizi af kanunu çıkarılmıştır. Bunlardan ilki seferberlik ilanıyla beraber 6 Ağustos 1914'de daha savaşa girilmeden asker firarileri için ilan edilmiştir. İkinci af cephelelerden gelen ağır zayıflar üzerine asker ihtiyacını karşılamak amacıyla 28 Haziran 1915 tarihinde ilan edilmiştir. Üçüncüsü ise savaşın sonuna doğru benzer şekilde asker eksikliği had safhaya ulaştığında 15 Temmuz 1918 tarihinde yapılmıştır. Savaş esnasında özellikle cephelelerden gelen ağır insan kayıpları hükümetin hapishaneleri asker kaynağı olarak görmesine neden olmuştur. Bu nedenle mahkûmlar birçok kez affedilmiştir. Hükümet bununla yetinmeyerek çıkarttığı af kanunlarına çoğu kez adi suçları da dâhil etmiştir. Ancak bu kanunlardan beklenen amaç tam olarak elde edilememiştir. Özellikle cepheye gönderilmek üzere affedilen şahısların birçoğu cepheye gitmediği gibi tekrardan farklı suç olaylarına karışmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri*

BOA, BEO.

BOA, DH.EUM.

BOA, DH.İUM.

BOA, DH.EUM.MTK.

BOA, DH.İUM.

* Arşiv numaraları metin içerisinde verilmiştir.

BOA, DH.MB.HPS.
BOA, DH.MB.HPS.M.
BOA, DH.ŞFR.
BOA, DH.UMVM.
BOA, HR.SYS.
BOA, İ.DH.
BOA, İ.MMS.
BOA, MV.
BOA, HR.SYS.
BOA, BEO.

Sürelî Yayınlar

Düştur
İkdam
Sabah

Araştırma Eserleri

- Akbulut, İlhan (1995). Türk Hukukunda Af. *Yargıtay Dergisi*, C. XXI, S. 4, s. 446-465.
- Apak, Rahmi (1988). *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*. Ankara: TTK Basımevi.
- Ateşoğulları, Kamil (2000). Af. *Ankara Barosu Dergisi*, C. 57, S. 1-2, s. 71-80.
- Beroje, Sahip (2013). *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af*. Ankara: Fecr Yay.
- Beşikçi, Mehmet (2015). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Biren, Tevfik (2006). *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*. C. I-II, Haz. Fatma Rezan Hürmen, İstanbul: Pınar Yay.
- Cemal Paşa (2006). *Hatıralar*. Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Çağrı, Musa (1988). Af. *DİA*, C. I, s. 394-395.
- Demirkol, Kurtuluş (2012). *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*. Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Devellioglu, Ferit (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dönmezer Sulhi-Sahir Erman (1983). *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*. C. I-III, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Erim, Nihat (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.
- Eroğul, Cem (2010). 1908 Devrimi'ni İzleyen Anayasa Değişikliği. *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, Edit: Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Fromkin, David, (2013), *Barışa Son Veren Barış-Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Epsilon Yay.
- Gand, Maurice (1954). Umumi Af ve Disiplin Cezaları. Çev. Hakkı Demirel, C. XI, S. 3-4, *AÜHFD*, s. 110-114.
- Gürdoğan, Burhan (1959). İkinci Meşrutiyet Döneminde Türkiye'de Anayasa Değişiklikleri. *AÜHFD*, s. 91-105.
- Halaçoğlu, Ahmet (2010). II. Abdülhamit Döneminde Yapılan Genel Af lar ve Bunun Ermeni İsyancıları Açısından Bir Değerlendirmesi. *XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (Birinci Dünya Savaşı)*. TTK Basımevi, s. 2513-2516.
- Hart, Basil Liddell (2014). *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*. Çev. Kerem Bağrıaçık, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Hasan Amca (2013). *Doğmayan Hürriyet*. İstanbul: Alfa Yay.
- Karal, Enver Ziya (1995). *Osmanlı Tarihi*. C. V, Ankara: TTK Basımevi.
- Keyman, Selahattin (1965). *Türk Hukukunda Af Genel Af-Özel Af*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.
- Kili Suna-Şeref Gözübüyük (2000). *Türk Anayasa Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Köksal, Osman (1996). *Tarihsel Süreci İçinde Bir Özel Yargı Organı Olarak Divan-ı Harb-i Örfiler*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Macfie, A. L. (2003). *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*. Çev. Damla Acar-Funda Soysal, İstanbul: Kitabevi Yay.
- Menteşe, Halil (1986). *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentese'nin Anıları*. Giriş: İsmail Arar, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay.
- Meray, Seha L. (1944). *Ceza Hukukunda Af Konusu Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Türk Hukuk Kurumu Neşriyatı.
- Ortaylı, İlber (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. İstanbul: Timaş Yay.
- Özek, Çetin (1959). Umumi Af, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XXIV, S. 1-4, s.117-175.
- Salman, Yüksel (2005). *İslam Ceza Hukukunda Af*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sabis, Ali İhsan (1951). *Harp Hatıralarım*. C. II, Ankara: Güneş Matbaası.
- Seydiogulları, İbrahim H. (2006). Türkiye'de Ceza Af ları: Ankara'da Af Konulu Alan Araştırması. *Polis Bilimleri Dergisi*, C. VIII, s. 1-28.
- Shaw, Stanford J. (2014). *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*. Çev. Beyza Sümer Aydaş, Ankara: TTK Basımevi.
- Soysal, İsmail, Türk-Fransız Siyasal İlişkileri 1921-1984. *Bellekten*, C. XLVII, S. 61, s. 959-1044.
- Sözuer, Adem (2001). Türk Hukukunda Af, 4454 ve 4616 Sayılı Kanunlarda Öngörülen Şartla Salıverilme ve Ertelemeye İlişkin Hükümlerin Hukuksal Niteliği İle Bu Hükümlerin Anayasaya Uygunluğu Sorunu. *Anayasa Yargısı Dergisi*, s. 219-253.
- Strachan, Hew (2014). *Birinci Dünya Savaşı*. Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yay.
- Taner, M. Tahir (1949). *Ceza Hukuku Umumi Kısım*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Tesal, Reşad D. (1979). *Ceza Hukuku Genel Kısım*. C. I, İstanbul: Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yay.,
- Toroslu, Nevzat (2008). *Ceza Hukuku Genel Kısım*. Ankara: Savaş Kitabevi.
- Ülman, A. Haluk (2002). *I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yıldız, Gültekin (2012). *Mapuşâne, Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Zürcher, Erik Jan (2011). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev. Yasemin Saner, İstanbul: İletişim Yay.